

OSMANLI DÖNEMİ ÂLİM VE ŞAİRLERİNDEN ABDÜLKERİMZÂDE MEHMED EFENDİ VE KASİDE-İ MÎMİYYESİ

Abdullah KIZILCIK*

Özet

Bu makale, Osmanlı Devleti'nin Altın çağını yaşadığı bir dönemin ilim adamı ve şâirlerinden Abdülkerimzâde Mehmed Efendi hakkındadır. Hayatı, eserleri tanıtıldıktan sonra, özellikle Kaside-i Mîmiyye çevirisi ve değerlendirilmesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdülkerimzâde, Kaside-i Mîmiyye, Ebussuud Efendi.

From the Scholars and Poets of the Otoman Empires

And his Qasida with Mim

Summary: This study contains some knowledges concerning Abdülkerimzâde Mehmed Efendi who lived in the golden age of the Ottoman Empires and especially his Qasida with Mim and its translation and analysis.

Keywords: Abdülkerimzâde, Qasida with Mim, Ebussuud Efendi.

Osmanlılar bir taraftan üç kıtada fetihlerle uğraşıp savaşlar yaparken, diğer taraftan ilim ve kültür sahasına eserleriyle katkıda bulundular. Nitekim Osmanlı sultanları bu maksatla camiler, kütüphaneler ve medreseler kurdular, vakıflar yaptılar, imarethaneler inşa ettiler. İlim adamları da bu ilim merkezlerinde ilahiyat ve edebiyat sahaslarında dersler verdiler, eserler telif ettiler¹.

* Doç. Dr. Abdullah Kızılcık, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
¹ Bk. Taşköpri-zade, *Şakâik en-Nu'mâniyye* (nşr. Ahmet Suphi Furat, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1985), s. 7, 60, 75; Muhammed Harb, *el-Osmaniyyüne fi't-târîh* (nşr. Daru'l-kalem, Şam 1989), s.

Esasen Osmanlıların, ilim adamlarına karşı olan olumlu tavırları ilmî ve edebî hayatın gelişmesine büyük oranda katkıda bulundu. Bu maksatla bu tür faaliyetler, İmparatorluğun merkezi İstanbul olmak üzere Bursa, Edirne, Konya, Kastamonu, Diyarbakır, Üsküp ve Bağdat olmak üzere çeşitli illerde büyük bir artış gösterdi².

Yaklaşık olarak yarım asır süren Kanuni Sultan Süleyman döneminde de (1520-1566), Osmanlı Devleti her sahada olduğu gibi ilahiyat ve edebiyat alanlarında da büyük ilim adamları yetiştirmiştir. Bu ilim adamları arasında Kemalpaşazade (940/1533), Sadullah Sa'dî Çelebi (945/1539), Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi (954/1547), Ebusssuud Efendi (982/1573) gibi şeyhülislamlar yanında İshak Çelebi (943/1537), Köprülüzade (952/1545), Molla Hayreddin (963/1555), Taşköprizade (968/1560), Abdülkerimzade Mehmed Efendi (975/1567) ve Kınalızade Ali Efendi (981/1573) gibi müftüler ile Merzifonlu Kutbî Çelebi (935/1528) Ubeydullah Çelebi (936/1529), Şeyhzade Vefâî (940/1533), Arabzade Mehmed Efendi (969/1561), Garsuddin Ahmed Efendi (971/1563) ve Muslihuddin Lârî (979/1571) gibi diğer ilim adamları yer almaktadır³.

Bu ilim adamlarının çoğu da Türk medreselerinde eğitim almalarına rağmen, Arapça kasideler yazıp şiirler söylediler. Nitekim bunlar arasında müellifimiz Abdülkerimzâde Mehmed Efendi ile aynı asırda yaşayan İbn Kemal Paşa (940/1533), Kınalızâde Ali Efendi (979/1572), Ebusssuud Efendi (972/1574) ve İbrahim Gülşenî (940/1533) gibi devrin önemli edip ve şairleri yer almaktadır⁴.

Asrın önemli simalarından Abdülkerimzâde Mehmed Efendi Arapça kasideler yazıp şiirler söyleyen ilim adamları arasında önemli bir yer işgal etmiştir. Bu makalede onun kısaca hayatını ve yazmış olduğu mim kasidesi ele alınacaktır:

² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ötüken yayınları, 3. baskı, İstanbul 1980), s. 382.

³ Geniş bilgi için bk. Beşir Amir, *Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Arapça Şiir Yazan Türk Şairler* (yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1984), s. 1-28.

⁴ Geniş bilgi için bk. *Dîvânü İbrahim Gülşenî*, (hazırlayan: Abdullah Kızılcık, Şam 2006), s. XII-XVII.

1. Hayatı

Lügat, nahiv, tefsir, hadis ve fıkıh âlimi ve de şâir olan Abdülkerimzâde Mehmed Efendinin tam adı Muhammed b. Abdülvahhab b. Abdülkerîm olup, Yavuz Sultan Selim Devri (1512-1520) defterdarlarından Abdülvehhâb Efendinin oğlu ve Fatih Sultan Mehmed (1432-1481) devri kazasker ve şeyhülislamlarından Abdülkerim Efendinin torunudur. Bu nedenle kendisi, Abdülkerimzâde olarak bilindiği gibi Zülf-i Nigar ve Molla Mehmed olarak da tanınmaktadır⁵.

Abdülkerimzâde Mehmed Efendi, ilk tahsilini Osmanlı Şeyhülislamlarından olan Çivizâde Muhyiddin Efendi (954/1547) ve Bursa Sultan Medresesi müderrisi İsrafilzade Fahreddin Çelebiden aldıktan sonra, bir müddet Şeyhülislam Ebussuud Efendiden (982/1574) fıkıh, gramer, tefsir ve hadis ilimlerine dair dersler almış ve sırasıyla hidâye, Telvîh, Keşşâf ve Buhari gibi eserleri okumuştur. Altı ay gibi kısa bir müddet kalmış olsa bile Ebussuud Efendinin 939/1531 tarihinde Bursa kadılığına tayin olması derslerine ara vermek zorunda kalmasına neden olmuştur. Bundan sonra da devrin önemli simalarında Kemalpaşa-zadenin (940/1533) hizmetine girmiş ve onun talebesi olmuştur⁶.

Yirmi beş dirhem maaşla müderrisliğe başlayan Abdülkerimzade Mehmed Efendi bu görevine sırasıyla, otuz dirhem maaşla Edirne Haceriyye Medresesi, 50 dirhem ile İznik Süleyman Paşa Medresesi ve de İstanbul Sahn-ı Seman ve Selim Han medreselerinde bir müddet görev yaptıktan sonra Haleb, Şam ve Mısır kadılığına atandı. Bir süreliğine kadılık görevinden azledilen Abdülkerimzade Mehmed Efendi bir müddet sonra yeniden Şam kadılığına ve de Bursa kadılığına tayin edildi. Bu arada Kanuni Sultan Süleyman dönemi Kazaskerlerinden Cafer Efendinin dikkatlerini çekmiş ve 964/1558 tarihinde İstanbul'da Hoca Hayreddin Medresesine 5 akçe maaşla müderris tayin edilmiştir. Ancak aynı tarihte Cafer Efendinin yerine Anadolu Kazaskeri

⁵ Atâî (Nevi Zâde Ataullah Efendi), *Şakâik Zeyli* (Matbaa-i Âmire, İstanbul, t.siz), s.13, 114-115; Katip Çelebi, *Keşf el-Zünnin* (İstanbul 1941), I, 191; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin* (3. bs., İstanbul 1955), II, 250; Ömer Rızâ Kahhâle, *Mu'cem el-Müellifin* (Mektebetü'l-Musennâ, Beyrut 1957), X, 270; Colin İmber, *The Islamic Legal Tradition* (Edinburg University Press, 1997), s. 11.

⁶ Abdullah Demir, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi* (Ötüken Yayınları, İstanbul 2006), s. 33; Colin İmber, *a.g.e.* (Edinburg University Press, 1997), s. 11-12.; Beşir Amir, *a.g.e.*, s.120.

olmuştur. Yedi seneliğine 150 dirhem maaş ile Anadolu Kazaskeri olarak çalışırken de görevinden istifa etmiştir⁷.

Abdülkerimzâde Mehmed Efendi altmış yaşındayken, 975/1567 tarihinde Ramazan'ın 27'sinde kadir gecesini sabahı vefat etmiş ve Edirnekapı'da son hocası olan Kemalpaşazâde'nin kabri yanına defnolunmuştur⁸.

2. Eserleri

Abdülkerimzâde Efendinin tefsir, fıkıh ve akaid gibi dini ilimlerde aldığı eğitim ve yaptığı çalışmalar yanında gramer, belagat, hikâye, eğitim ve şiir gibi edebiyat sahasında da eserleri vardır. cömertlikte onu Hatim et-Tâî'ye benzeten Ali b. Bâlî onu Arap edebiyatında Ebû Ubeyde, el-Ferrâ ve el-Harîri'ye, Fıkıhta ise Ebû Hanife'ye benzetmektedir⁹.

Onun çeşitli kütüphanelerde birçok eseri bulunmaktadır. Şimdi bunları ilim dallarına göre sırasıyla ele alalım:

2.1- Hâşiye alâ Tefsîr el-Beyzâvî

el-Beyzâvî'nin (685/1286) *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* adlı eserine yaptığı hâşiyeden ibarettir. Ancak eserin hâşiyesi Tâhâ suresine kadar yapılmış ve ne yazık ki tamamlanamamıştır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde Esad Efendi 59 no'lu yazmada yer almaktadır.

2.2- Risâle fî beyâni'l-hacr:

Fıkıhın bir bölümüne dâir bu risalenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde Kesideci-zâde 59 no'lu yazmada bulunmaktadır.

2.3- Hâşiye alâ hâşiye et-Tecrîd¹⁰:

Akaid ile ilgili olan bu eser, Molla Celal diye tanınan Celaleddin Muhammed b. Es'ad es-Siddîkî'nin el-Gazâlî'nin (505/1210) *Kitâb et-Tecrîd*'ine yaptığı şerhe hâşiyeden ibarettir.

⁷ Ali b. Bâlî, *İkdu'l-manzûm fî efâdlı Rûm* (Şakâik Zeyli sonunda), s. 115.

⁸ Atâi, *a.g.e.*, 114-115.

⁹ Ali b. Bâlî, *a.g.e.*, s. 115; Beşir Amir, *a.g.e.*, 121.

¹⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 250

2.4- Keşfu'l-gınâ ve'n-nikâb bi izâleti's-şubeh 'an Kavâ'id-il-i-râb:

Önsözünde Kânûni Sultan Süleyman adına ithaf ettiğini ifade ettiği eseri¹¹, İbn Hişâm'ın (761/1360) nahiv ile ilgili *Kavâ'idu'l-i-râb* adlı eserine yapılan şerhten ibârettir. Eser İstanbul'da Sahâfiye-yi Osmâniye Matbaasında basılmıştır¹².

2.5- Ta'lîk 'alâ Şerh-i'l-Miftâh:

Ese, es-Sekkâkî'nin (626/1229) *Miftâh* şerhi olan Cürcânî'nin (816/1413) el-Misbâh'ı üzerinde yapılan notlardan oluşmaktadır¹³. Eserin herhangi bir nüshasına Türkiye kütüphanelerinde rastlayamadık.

2.6- el-Makâmât 'alâ Minvâli'l-Harîrî¹⁴:

Eser isminden de anlaşılacağı üzere Harîrî'nin (516/1222) *el-Makâmât*'ına benzer tarzda kaleme aldığı hikâyelerden oluşmaktadır. Bu eserin, Türkiye kütüphanelerinde herhangi bir nüshasına ulaşamadık.

2.7- Ruûs İmtihanına Dâir:

Eğitimle ilgili olan eser Türkçe kaleme alınmış olup imtihanlar için çeşitli bilgiler içermektedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Ktp. Kesîdecizade nr. 710'dadır.

2.8- Tahmis'i:

Şiirlerini ihtivâ eden eserin bir nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Lâleli nr. 1691'de olup 27 varaktan oluşmaktadır.

¹¹ Bk. Abdülkerimzâde Efendi, *Keşfu'l-gınâ ve'n-nikâb* (Süleymâniye Ktp., Yazma bağışlar nr. 1869), vr. 4b

¹² Eserin baskıları ve nüshaları için bk. msl. Süleymâniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi nr. 1882; Denizli nr. 238; Yazma bağışlar nr. 2153, 1869; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Arapça nr. 6012.

¹³ Atâî, *a.ş.e.*, s.13.

¹⁴ *A.e.*, s.13.

2.9- Mim Kasidesi:

Ebussuud Efendi'nin Kasîde-i Mîmiyyesine nazire olarak kaleme aldığı bu kasidenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa nr. 1390'da 187a ile 189b varakları arasındadır.

3. Kasidenin Arapça Metni

القصدة الممة لـ"عبد الكرم زاده محمد أفندي"

من الطويل : فعولن مفاعيلن فعولن مفاعل

187b	<p>وَمَا يَنْقُضِي لِلْحَاهِلِينَ كَلَامًا وَأَنْفُ عَرَائِينَ الزَّمَانِ رُغَامًا وَبِالشَّرَفِ الْأَعْلَى يَمُورُ لِيَامًا لَسَدْبِهِ لِجَمِيعِ الطَّالِبِينَ غَلَامًا نَحْلُ فَنَامُ إِذْ تَقُومُ فَنَامُ إِذِ الْمَاءُ سَدَّبَ وَالْوَرُودُ رُخَامًا أُولَئِكَ أَغْلَامُ الْعُلُومِ عِظَامًا وَجَلَّ لَهُ سَقْفٌ وَعَزَّ دِعَامًا عَزِيزُ الْجِمَى عَنْ أَنْ يَكُونَ يُرَامًا لِذَلِكَ كَانَتْ الْعَتِيقِ مَسَامًا أَمَامَ أَنْاسِ سَوْفَهُ وَإِمَامًا وَلَيْسَ نَالَ الْحَدَّ فِيهِ فِلَامًا</p>	<p>إِلَامَ الْإِلَامِ الْمَقْفُورُونَ مُلَامًا أَفِي النَّاسِ دَامَتْ لِلْيَامِ وَجَانَهُ أَنْمَشِي الْكِرَامِ الْعِزُّ فِي قَدِّ ذَلَهُ أَمَّا أَنَا كَالطَّرُودِ الْفَسِيحِ أَمَامَهُ نَحْطُ رِجَالَ عِنْدَ ذَلِكَ رِجَالَهُمْ تَرَاهُمْ يَسْتَقُونَ مِنْ قَيْضِ عَيْنِهِ وَكُنْتُ مِنَ الْجِيلِ الْجَمِيلِ حِصَالَهُمْ وَقَدْ شِيدَ أَسُ الْعِلْمِ نَتَا مَعْظَمًا رَفِيعِ الْبِنَاءِ فَوْقَ السَّمَاءِ مَنْزِلًا غَرِيبًا عَجِيبًا فِي قُلُوبِ أَوْلِييِ التُّهَى يُوكَلِي وَجْهَهُ شَطْرَ ذَلِكَ وَجْهُهُ وَلَيْسَ يُحِيطُ الْوَأَصِفُونَ بِقَدْرِهِ</p>	<p>1 5 10</p>
------	---	---	---

- 15
- وَقَدْ سَادَ مِنْ بَيْنِ الْخَلِيعَةِ أَهْلُهُ
يَقْدُمُ مَنْ قَدَّمَ مَحَامِيحَ كُلِّهِمْ
وَوَدَّعْتُ لِنَدَاتِي عَلَيَّ لَيْلِي تَلِيهِمْ
نَحَخْتُ بِحُجُبِ النَّفْسِ عَنْ كُلِّ مَطْمَعٍ
فَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ عَدَّ قَوْمِي فَضَائِلِي
أَمَّا أَنَا بِالرَّأْيِ الْأَصِيلِ مُحْتَدٍ
وَمَا ذَلِكَ غَيْمٌ الْغَمِّ حَلٌّ بِمُهَجِّجِي
وَمَا الْقَلْبُ يَبْدِي بِالْهُمُومِ فَضِيلَةٌ
وَمَا كَيْفَ إِذَا مَا حَالَ دَجْرٌ مُطْبِقٌ
وَمَا حَالَ سَيَّارِ تَيْمَاءٍ حَبْرَةٌ
فَلَمَّا دَنَا مِنْ ذَلِكَ أَنْقَسَ أَنَسُهُ
يُرُومُ شَرَابًا مِنْ شَرَابِ بَقِيعَتِهِ
بِأَسْوَى مِنْ حَالِ الْفُسَّادِ فَإِلَيْهِ
ظِلَامٌ غَمُورٌ وَالْعَمُومُ كَبِيرَةٌ
وَذَلِكَ مِنْ هَوْنِ أَقَامِ بِسَاحَةِ
وَلَا ضَيْقَ فِي صَدْرِي مِنَ الْعَدَمِ أَنَّهُ
إِذَا لَمْ يُكُنْ مَسَالٌ لَهُمْ وَبِلَمَّةٍ
فَحِثَّهُمُ الْأَحْسَابُ كَالشَّمْسِ ضَوْءُهَا
كَفَانِي كِفَافُ النَّفْسِ مَا أَنَا قَاصِدٌ
فَنَفْسِي بَقْطَاءٌ لِاتِّقَاسِي دَلَالُهَا
وَهَلْ هِيَ إِلَّا نَحْوُ طَيْفِ لِنَاعِيسٍ
وَلَيْسَ لِأَتِّقَاسِ مَقَاسَاتِ حُزْنِهَا
- 188a
- مَيْمٌ سَادَةٌ فِي الْعَالَمِينَ فِيحَامٌ
يُعْظَمُ كَهْلٌ قَدْرَهُمْ وَغُلَامٌ
وَقَلْتُ عَلَيَّ مِثْلَ النَّفْسِ سَلَامٌ
بِسُؤْلِي بِهَذَا مَا عَلَيَّ مَلَامٌ
مُنَاقِصُ شَيْنٍ لِلرِّجَالِ وَذَامٌ
وَمَا أَنَا بِالْفَضْلِ الْأَكْبَلِ هُمَامٌ
وَعَيْنِي مِنْ قِيضِ التُّمُوعِ سِحَامٌ
وَلَا الشَّمْسُ تَبْذُو إِذْ يَحُولُ غَمَامٌ
وَلَمْ يُبْدِ لَيْلٌ لِلْفَتَى وَعَسَامٌ
لَهُ الرُّوحُ خَلْفُ وَالنَّلَاءُ أَمَامٌ
رُؤَامٌ بِحَالِ وَالرَّجَاءُ مُقَامٌ
وَيَحْسِبُهُ مَاءٌ وَفِيهِ أَدَامٌ
بَيْنَهُ بَيْنِي طَالُ فِيهِ ظَلَامٌ
وَأَسِيرُنَا لِأَسْتَطَاعِ جُسَامٌ
كَفَى حُزْنًا لِي كَانَ فِيهِ لِمَامٌ
تَحَامَلُ أَعْيَابَ الْكِرَامِ كِرَامٌ
لِقَاصِ وَذَانِ رَعْنَتُهُ وَهَمَامٌ
فَنَشْرُقُ فِعَانَ بِهَا وَأَكَامٌ
إِلَى دَوْلَةٍ فِيهَا الْأَنَامُ حِصَامٌ
دَلَالِي فِيهَا صَوْرَةٌ وَغَرَامٌ
وَهَلْ هِيَ إِلَّا مَا أَرَاهُ مَتَامٌ
نَكَادُ أَحْزَانُ الْحُلُومِ نَسَامٌ
- 20
- 25
- 30

- 35 فَيَا عَجَبًا لِلْقَلْبِ بَعِيدِ قَلْبُهُ
يَرَى دَوْلَةَ الدُّنْيَا نُرُومَ دَوَامِهَا
كَأَنَّ رَضِيْعًا يَسْتَلِيمُ رَضَاعَهُ
وَاللَّهِ صَلُوكُ فَنُوحٍ يَخْطُهُ
فَتَاعَتُهُ أَعْتَنَهُ عَنْ كُلِّ حَاجَةٍ
وَلَا يَشْتَرِي الدُّنْيَا بِهَا وَمَتَاعَهَا
فَحَابِبُهُمَا إِنْ الَّذِينَ اشْتَرَوْهُمَا
وَإِنْ جَاءَ رَجَاءُ طَالِبًا لِمَجَابِ
فَدَارَ غُرُورًا وَيُورِكُ أَنَّهُ
وَشَأْنُ الْفَنَى لَا يَسْتَعِيرُ بِحَالِهِ
فَسَكَرَ وَصَحَّوْا عِزَّةً وَمَنْدَلَهُ
لَا عُرُومَ مَلِكٍ عَانَةَ وَنَهَانَهُ
وَ عُمْرَانُ أَرْضٍ عَرْضَةَ لِبَحْرَاهَا
فَإِنْ كُنْتُ مِمَّا فَلْتُ فِي شَقِّ رِبَةٍ
فَسِرِّ اعْتَبِرْ بِالْحَاوِنَاتِ عَلَى النَّرَى
وَقَفْ سَائِلًا عَنْ دُورِهَا وَتُصُورِهَا
تَحِبُّ بِحَوَابٍ مَا هُنَاكَ تَلْفُظُ
يَقُولُ يَقُولُ لَا مِرْدَ لِحَكْمِيهِ
مَسَاكِينُ قَوْمٍ نَحْوَ سَاحَاتِ دُورِهِمْ
وَقَدْ سَارَتْ الْآيَامُ دَهْرًا بِخَلْفِهِمْ
عَجَارِيفُ سَنَى نَعْدَ ذَلِكَ تَسَاوَتِ
فَأَفْقَرُ عَنْ كُلِّ مَعَا قَدْ عَزَّهُمْ
قُصُورُ نَدَامَى دَامَ عِشْرَتُهُمْ بِهَا
- 188b عَلَى شَهَوَاتِ صِرْمُهُنَّ لِسْرَامُ
وَهَيْمَتُهَا أَنْ لَا يَكُونَ دَوَامُ
وَلَكِنَّ هَمَّ الْأُمِّ فِيهِ فَطَامُ
وَمَا مَعَهُ عِنْدَ النَّوَامِ لِسْرَامُ
فَدَاكَ أَمِيرٌ فَالزَّمَانُ غُلَامُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا وَفِيهِ سَوَامُ
إِذَا بَانَ أَمْرَ النَّحَاسِرِيِّ يَدَامُ
فَلَا تَنْسَ مَا نَسِيَ بِدَاكَ نَدَامُ
يُورِكُ يَوْمًا وَتُغْرُورُ حَرَامُ
سَوَادَتْ دَهْرٍ مَا لَيْقِنَ نَطَامُ
سُرُورٌ وَنَعْمٌ صِيحَّةٌ وَمَنْقَامُ
وَآيَامُ عِزٍّ آخِرٌ وَتَمَامُ
وَلَدَاتِ عُمْرَانِ عَلِمْتَ سِيمَامُ
وَ عِنْدَكَ فِيهَا مِرْتَهُ وَحِصَامُ
أَفِيهَا فَعُودٌ هَلْ نَرَى وَفِيَامُ
وَ هَلْ عَاشَ عَادَ بَيْنَهَا وَإِرَامُ
وَ لَا لَاقِطٌ قَدْ صَارَ فِيهِ أَنَامُ
وَ تَسْمَعُ دَاعِيًا حُكْمَهُ وَنِيَامُ
يَشُدُّ مِنَ الْفَجِّ الْعَمِيقِ حَرَامُ
وَ كَانَ الْيَهُمُ لِلزَّمَانِ زَمَامُ
تَطُوفُ بِأَرْضِ الْقَوْمِ وَهِيَ حُسَامُ
وَ غَيْرُهَا نَوْمَ الْخَرَابِ وَهَامُ
وَ طَالَ لَدَيْهِمْ صُحْبَتُهُ وَنَدَامُ
- 40
- 45
- 50
- 55

- وَقَلَّ لَهُمْ كَأْسٌ وَصَبَّ مُدَامٌ
 وَعَشَّشَ فِيهَا قَشَعَمٌ وَسِمَامٌ
 مَقَابِرُهَا فِيهَا الْعِطَامُ رِمَامٌ
 تَلْقَاهُمْ أَحْدَاثٌ لَهَا وَرَحَامٌ
 وَنُحْلِبُهُ عَنْهَا هَادِمٌ وَصِرَامٌ
 وَيَشْتَبِعُ يَوْمًا بِالشَّرَابِ حِمَامٌ
 لِلسَّعْرِ فِي ذَاكَ الْمَقَامِ مَقَامٌ
 أُنْطَلَبُ فِيهَا لِلْأَهْلِ حِمَامٌ
 وَتَفْتَحُ عَيْنًا مَا لَدُنْكَ حَيَامٌ
 لِيُبْعَثَ صُورًا وَيُقِيمَ لِسْرَامٌ
 وَيَوْمَ تَنَالُ الْمَذْنُوبُونَ آثَامٌ
 وَمَا مَعَهَا جِدْلَةٌ وَبِسَامٌ
 لِيَطْلُبَ رُنْدِي شَارِعٌ وَوِوَامٌ
 وَذَاكَ صِرَاطٌ لِلرِّجَالِ قِسَامٌ
 وَأَنْتَكَ تَعْطَى مَا لَدُنْكَ مَرَامٌ
 خَزَائِنُ لَا حَدَّ لَهَا وَحِمَامٌ
- قُصُورُهُمْ انْهَارَتْ وَفُرُقٌ شَمْلُهُمْ
 وَأَضْحَتْ رُسُومًا مَا بِهَا الْيَوْمَ سَاكِنٌ
 كَذَا حُرِّتْ دُورُ الْبِلَادِ وَعُمِّرَتْ
 إِذَا أَقْبَلَ الْأَحْيَاءُ تَلْقَاءَ تَلْدَةِ
 بِرَأْسِكُمْ الْأَهْوَالُ جُلًّا وَجَمَّةً
 عَلَى الْحَحْرَيْنِ الْحَرِصُ دَامَ بِأَعْيُنِ
 أَمْثَلُ دُنْيَانَا بِمَنْزِلِ رَاحِلِ
 وَدَارُ بَيْتَاتٍ وَدَارُ مَسْتَقَمَةٍ
 إِذَا تَمَّتْ تَبَقَى عَنْ سَبِيلِكَ مُفْرَدًا
 فَلَا تَكُنْ مِنْ نَوْمِ الْعُرُورِ بِحَالِهِ
 فَيَوْمَ يَنَالُ الْمُحْسِنُونَ نَوَاهِمَهُمْ
 تَرَى كُلَّ نَفْسٍ مَا عَلَيْهِ رَهِينَةٌ
 فَكَمْ وَخُذِ الشَّرْعَ الشَّرِيفَ فَإِنَّهُ
 أَعَدَّ أَعْيَاءَ السَّالِكِينَ إِلَى الْهُدَى
 وَرَبَّنْتَ سَلْ صَفْوَ الشُّؤُونَ وَخَيْرَهَا
 تَبَارَكَ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ لِحُودِهِ
- 60
- 65
- 70

189b

4. Kasidenin Türkçe Çevirisi

1- 'Ne zamana kadar, ne zamana kadar, akıllı kimseler ayıplanıp siteme maruz kalacaklar da cahillerin dedikoduları bitmeyecek !?'

'İnsanlar arasında alçakların konuşmaları devam etsinde de zamanın ileri gelenlerinin burunları yerde mi sürünsün ?!

'Cömert ve şerefli kimseler zillet içerisinde yürüsün de alçaklar yüksek mertebelere mi ulaşsın?!'

'Onun huzurunda bütün ihtiyaç sahiplerinin uşakları varken, ben ulu bir dağ gibi onun önünde durmaktayım.'

5- 'İnsanlar eşyalarını onun yanına bırakıp konaklarlar, onlardan bir kısmı orada kalır, diğer bir kısmı da kalkıp gider.'

'Onun feyiz pınarından içtiklerini (istifade ettiklerini) görürsün; zira o pınarın suyu tatlı, gülleri de mermerdendir.'

'Hem iyi hasletleri olan bir nesildensin ve hem de ilimde zirve ve yüce bir nesle mensupsun.'

'İlmin temeli muazzam bir ev yapılması için atılmıştır. Bu evin çatısı yüce ve direği de uludur.'

'Bu evin çatısı göklere kadar uzanacak bir konumda olup, ulaşılmasına da imkân yoktur.'

10- 'Akıl sahiplerini hayretler içinde bırakan bu evin, Beytül-Atîk (Kâbe-i Muazzama) gibi mukaddes bir konumu vardır.'

'Bazı yüzler yönlerini ona doğru döner, insanların nazarında o dirayetli bir liderdir.'

'Onun kıymetini kimse tavsif edemez ve hiçbir kalem de onu tarif edemez.'

'Ailesi halkın önde gelenidir ve Dünyada da lider ve ulu kimselerdir.'

'Onu görenler iyiliklerini sayar, gençler ve ihtiyarlar da ona hürmet ve saygı gösterirler.'

15- 'Onların ulaştıkları mevkiye ulaşmak için zevklerimi bırattım ve nefsimin isteklerine güle güle, dedim.'

'Nefsimin bütün isteklerine mani olmayı başardım. Bunda da ayıplanacak ve kınanacak bir durum yoktur.'

'Milletim benim güzel hasletlerimi nereden biliyor, yiğit insanları kötüleyip durmaktalar !?'

'Doğru söyleyenlere göre kızgın, asil düşünenlere göre cesur değil miyim?'

'Bundan dolayı içimi derin sıkıntılar kapladı. Gözlerim yaşla dolup taşmaktadır.'

20-'Dertli gönül güzellikleri açığa vurmaz, bulut varken de güneş görünmez.'

'Insan için gece karanlığı basıp da göz gözü görmez olursa bu karanlıkta nasıl olur hali ?!.'

'Şaşkınlık çölünde gidenin hali nicedir. Zira ruhu önünde bebelarda ardındadır.'

'Bundan dolayı yaklaşınca anlar ki ümitli bir şekilde bir şeyler ister.'

'Bu yerde içecek bir şeyler arar, halbuki gördüğü su seraptan başka bir şey değildir.'

25-'Gönlü o kadar kötü bir haldedir ki karanlıkta yolunu yitiren şaşkına benzemektedir.'

'Karanlıklar da kederlerdir. Bu kederler de çoktur. Ona esir olana da şeffaf cam gibidir, güç yetirilemez.'

'Bu da içinde gezginlerin ikamet ettiği basit şeylerdendir. Şayet bu şeyin içinde felaket varsa üzüntü olarak yeter.'

'Gönlümde hiçlikten dolayı bir daralma yoktur. Zira cömert kimselerin yüklerini yine cömertler çeker.'

'Kimsenin malı ve sorunu olmasa bile, bu mala herkesin talebi ve arzusu vardır.'

30-'Onların nesep sevgileri güneş ışığı gibidir. Ovaları ve tepeleri aydınlattır.'

'Bana kifaf-ı nefis yeter. Ben içersinde insanların birbirine girdiği bir dünyayı istemiyorum.'

'Nefsim tetiktedir, onun nazını çekemez. Ondaki incilerim de aşk ve tutkudur.'

'O yatan hayalden başka bir şey değil mi, yoksa gördüğüm sadece bir rüya mı?'

'Onun üzüntüsü kıyas edilemez, (zira) düş görürken bir kardeş acı çeker.'

35-'Şaşarım o kalbe ki şehvetlerinin kurbanıdır, o şehvetlerin (derhal) terk edilmesi zorunludur.'

'Dünya devletinin (nimetinin) devam etmesini ister. (Halbuki) onun himmeti devamlı olmamasıyladır.'

'Sanki süt emen çocuğun süt emmeye devam etmesini istemesi gibi, fakat annesi onu süttten kesmeye kararlıdır.'

'Allah aşkına ne kadar fakir ve ne kadar kanaatkâr, alçak kimselere göre onda hiçbir şey yok.'

'Onun kanaati hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır, işte o sultandır, zaman da onun kölesi.'

40-'O, ne dünyayı ve ne de dünya malını (menfaat karşılığı) satın almaz, Onun için dünyanın içindekilerinin de değeri birdir, farketmez.'

'Cevabı şu ki: Dünyayı ve içindekileri satın alanlar gizlilikle bir şey yaptıklarında ayıplanırlar.'

'Eğer (dünya) gelirse talep ederek ister, onu hatırlatanı da ona olan bağların unutturduğunu unutma.'

'Aldanarak dolaştı, seni de bir gün ziyaret eder, hâlbuki aldanma haramdır.'

'İnsanların istikrarı olmaz, halleri değişkendir. Zaman içinde cereyan eden olaylarında bir nizam ve intizam yoktur.'

45-'Sarhoşluk ve ayılmak, izzet ve mezellet, sevinç ve keder, sağlık ve hastalık (gibi olaylar hep insan içindir).'

'Saltanat yıllarının bir sonu ve nihayeti vardır. O ihtişamlı günlerin de bir sonu ve ömrü vardır.'

'Mamur yerler (bir gün) virane ve harabe olabilir. Anladım ki Saray gibi yerlerin lezzet ve sefaları zehir gibidir.'

'Eğer dediklerimden şüphe içerisinde isen, o hâlde sende şüpheli ve hasmane (düşmanca davranan) bir kişisin.'

'Gez, dolaş da Dünyanın içinde olup bitenden ibret al. Ne dersin oturan mı yoksa ayakta duran mı (gezen mi daha iyidir) ?'

50-'Dur bekle saraylarından ve evlerinden bahsedelim. Oralarda Âd kavmi, İrem kavmi yaşamışlar mı, bir soralım.'

'Cevap verirsin ama burada söylenecek söz yoktur. Orada sanki hiç kimse yaşamamış gibi hissedersin.'

'Bir söz söyledikleri zaman bu sözleri geri çevirecek kimse yoktu. Davaları duyar gibi olursun. Kararları kesindi.'

'Orada öyle sakinler vardı ki, evlerinin alanlarına kadar derin (yerler kazılarak) hazırlanırdı.'

'Zaman geçti de nesillerini silip yok mu etti ? Zaten zamanın bir dizgini yok ki tutulsun.'

55-'Ondan sonra da yeryüzünde çeşitli büyüklenmeler baş gösterdi. Bunlar keskin kılıç gibidir.'

'Her şeyden uzak oluşları onların izzetleridir. Diğerleri ise kıyamette şaşkın bir haldedirler.'

'Nedimlerin saraylarında meclislere devam etti, yanlarında sohbetleri ne kadar uzun olduysa o kadar da pişmanlığı oldu.'

'Sarayları yıkıldı, yurtları yuvaları dağıldı. Ve artık kadehler kırıldı, şaraplar döküldü.'

'O sarayların yerinde yeller esiyor. İçerisinde artık baykuşlar ötmektedir.'

60-'Aynı şekilde bu ülkenin mamur olan evleri ve sarayları yerle bir olmuş ve bu kabirlerin içindeki kemikler de un ufak olmuştur.'

'Şayet hayatta bulunanlar bu ülkeye giderlerse, cesetler ve taşlarla (kabirlerle) karşılaşılır.'

'Bütün arzu ve istekleriniz gözünüzün önünde canlanır. Orayı viraneye çeviren onu oradan tahliye etmiştir.'

'İki taş arasında yatan hırsalar (cesetler) gözümde canlanmaya devam etmektedir, bugün kafatasları toprakla doludur artık.'

'Dünyamız bir eve benzer ki bu evdekiler yolculuğa giderler. Bu yolculukta duraklar vardır.'

65-'(Dünya) imtihan ve meşakkat yurdudur. Orada (geçici) kalanlar için rahat ve huzur aranır mı ?'

'Uyandığın (yani ölüp de dirildiğin) zaman kendini (ahiret yolunda) tek bulursun ve gözünü açıp bakarsın ki etrafında çadır (ev) namına bir şey göremezsin.'

'Gaflet uykusunda olma! Zira insan cismen diriltilecek ve ebedi kalınacak yere götürülecektir.'

'İyilik yapanlar bir gün sevaplarını ve günahkârlar da cezalarını çekeceklerdir.'

'Herkes ne yapmışsa onun karşılığını görür, iyiyi de kötüyü de yanında bulur.'

70-'Kalk ve Şer-i Şerife yani Kur'an-ı Kerime sarıl. Çünkü doğruyu talep edenlere Şârî'nin yolu (Allah'ın yolu) dosdoğru yoldur.'

'Zengin salikleri hidayete yönelt. Zira adam olanlar için bu yol dosdoğru yoldur.'

'Rabbinden iyi ve temiz olanları talep et. Zira istediğin şeyler (birgün) sana verilecektir.'

'Arşın sahibi arşın sahibi olan Allah yücedir. Onun fazl-u kereminin bitmez ve tükenmez hazineleri vardır.'

5. Kasidenin Tahlili

Türk medreselerinde yetişen Abdülkerimzâde Mehmed Efendinin, Hocası Ebussuud Efendi gibi, edebî önemi haiz Arapça bir kaside yazmış olması elbette önemsenecek bir olaydır. Nitekim kütüphanelerimizce Arapça kaleme alınan binlerce eserin ilim dünyasına tanıtılmasını gerektirmektedir. Ayrıca şairin Osmanlı döneminde yıllarca Arap edebiyatı sahasında Arapça eserler verdiği düşünülecek olursa daha pek çok çalışmaya konu olması doğaldır.

Çalışma konumuzu teşkil eden bu kaside, Abdülkerimzâde Mehmed Efendi tarafından Ebussuud Efendinin¹⁵ (982/1574) Kaside-i Mimiyyesine nazire olarak kaleme yazılmıştır. Nitekim Ebussuud Efendi bu kasidesini mim kafiyesi ile kaleme almıştır. Bu kasidesinde de o, Ebû 'Alâ el-Ma'arrî'nin (449/1057) felsefi tarzda kaleme aldığı kaside-i Mimiyyesine nazire yazmıştır¹⁶.

Kaside 73 beyitten oluşmaktadır. Esasen kasideler Arap edebiyatında rivayetler farklı olmakla birlikte, kasideler ortalama 30-120 beyitlik şiirler halinde yazılmıştır¹⁷. Ancak İbn Fârid (632/1235) ve İbrahim Gülşenî (940/1533) gibi şairlerin, yüzlerce beyitlik kasideleri ile 120 rakamını fazlasıyla aştıklarına şahit olmaktadır¹⁸.

Kasidede dikkat çeken en önemli husus şairin, yaşadığı dönemin siyasi, sosyal vs. gibi pek çok alanda görülen atmosferi şiirine yansıtmasıdır. Nitekim kasidesine, akıllıların ayıplandığı ve cahillere sözün kâr etmediği gibi olumsuz duyguları taşıdığı hislerle başlayan müellifimizde umumi bir nefret hissi sezilmektedir. Hatta bu duygularını daha da ileri götürerek devrin toplumsal yarasına parmak basarcasına şerefli ve onurlu kimselerin zelil ve perişan,

¹⁵ Ali Kuşçu ve Muslihüddin el-Lârî gibi değerli hocaların talebesi olmuştur. Müderrislik, kadılık ve kazaskerlik ve de Şeyhülislamlık gibi çok önemli görevlerde bulunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye temelini kendisine attırdığı bilinmektedir. Onun Arap edebiyatındaki yeri çok önemlidir. Zira onun Arapça, Farsça ve Türkçe olarak her üç dilde kaleme aldığı eserleri vardır ki Arapça yazdığı en önemli şiiri Kaside-i Mimiyyesidir. Geniş Bilgi için bk. Bk. Süleyman Ateş, Ebu's-Suud Efendi (*J.U. İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı:1, İstanbul 1999), s. 39-62

¹⁶ Bk. a.g.m. (*J.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* sayı:1, İstanbul 1999), s. 45-46

¹⁷ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973), s. 72

¹⁸ Bk. Msl. *Şerh Dîvânü İbn-i Fârid* (el-Birûnî ve Nablûsî Şerhleri, Derleyen Reşidüddin Gâlib el-Lübânî, nşr. Daru'l- Kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2003); *Divanu İbrahim Gülşenî* (hazırlayan: Abdullah Kızılcık, Şam 2006).

alçakların ise önemli mevkilerde yer aldığını ima etmekte ve adeta toplumun bozulmasına isyan etmektedir.

وَبِالشَّرَفِ الْأَعْلَى يُغَوَّرُ لِنَامٍ

أَيْمُنِي الْكِرَامُ الْعِزُّ فِي قَيْدِ ذِلَّةٍ

Belki de onun bu sitemi, değeri bilinmeyerek layık olduğu mevkiye ulaşamamasının meydana getirdiği endişeli ruh halini yansıtmaktadır. Şair bundan sonra gelen beyitte birdenbire kendine dönerek şikâyet eden tavrını bir tarafa bırakarak ben de varım demek istediği şahsın önünde dağ gibi durmakta olduğunu ifade ile kendini açık açık belli etmektedir:

لَسَدْتُهُ لِجَمِيعِ الطَّالِبِينَ غُلَامٌ

أَمَّا أَنَا كَالطُّورِ الْفَسِيحِ أَمَامَهُ

Bu beyitte huzurunda olduğu şahsın Kanuni Sultan Süleyman olduğunu tahmin edebiliriz. Daha sonra gelen beyitler bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Nitekim bu beytin devamında Abdülkerimzâde Efendi, insanların onun feyiz pınarından istifade için geldiklerinden bahsetmektedir. Nesli gibi iyi huylu ve önder karakterli oluşu ile ilminin ulu bir bina gibi durmakta olduğunu ve kaleminin onu ifade etmeye zorlandığından söz etmektedir:

إِذِ الْمَاءُ عَذْبٌ وَالْوَرُودُ رَحَامٌ

نَرَاهُمْ يَسْتَمُونَ مِنْ فَيْضِ عَيْنِهِ

أُولَئِكَ أَغْلَامُ الْعُلُومِ عِظَامٌ

وَكُنْتُ مِنَ الْجِبَلِ الْحَمِيلِ بِحِصَالِهِمْ

Bu övgülerden sonra şair kendi kıymetinin bilinmediğini ima etmekte ve gam bulutları için kapladığından hareketle gözlerinin yaşla dolup taşıdığından bahsetmekte ve dertli gönüllerin bunu açığa vuracağını güneşin bulutla görülmeyeceği şeklinde istiare-i temsiliyye sanatı ile anlatmaktadır. Zira dertli gönüllerin güzellikleri açığa vurmaması halini, bulut varken güneşin görünmemesi durumuna benzetmektedir:

وَمَا ذَاكَ غَيْمُ الْعَمِّ حَلَّ بِمُهْجَتِي
وَمَا آتَى بِي يَدِي بِالْهُمُومِ فَصِيلَةً
وَعَيْنِي مِنْ قَبْضِ الدَّمُوعِ سِحَابًا
وَلَا الشَّمْسُ تُبْدُو إِذْ يَحُولُ غَمَامًا

Abdülkerimzâde'nin şiir dili ile felsefi ifadeler kullanması hususi bir mana taşımakla birlikte insanlardaki varlıktan nefret etme ve de yalnız kalma temasını his ve ifade etmiştir. Nitekim bu duyguları şu şekilde ifade eder:

إِذَا تَمَّتْ تُبْقَى عَنْ سَيْلِكَ مُعْرَدًا
وَكُنْتُ عَيْنًا مَا لَدَيْكَ حَيَامًا

Abdülkerimzâde Efendi dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemini yaşadığı toprak parçası olarak da zirvede bulunduğu bir dönemdir. Peki onu bu olumsuz düşüncelere iten neden neydi ?!. Bunun cevabını devrin önemli şairlerinden Fuzulî (963/1556) bize güzel bir şekilde özetlemektedir. O da Fuzûlî gibi belki de kıymetinin bilinmediğinden şikayetçidir. Nitekim Fuzûlî bulunduğu yerde kıymetinin bilinmediğinden bahisle doğduğu yerleri terk etmeyi bile düşünmüştür;

*Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i Fazl,
Diyâr-ı Rûm-u gözet terk-i hâk-i Bağdat et*¹⁹.

Fakat Abdülkerimzâde Efendi Fuzulî gibi memleketi terk etmeyi düşünmez, tam tersine ümit ve beklenti içinde olduğunu ve fakat kimseye de minnetinin olmadığını ve hatta dünyayı elinin tersi ile ittiğini ifade etmektedir:

كَفَانِي كِفَافُ النَّفْسِ مَا أَنَا قَاصِدٌ
فَنَفْسِي نَقَطَاءٌ لَأَنْفَاسِي دَلَالَهَا
إِلَى دَوْلَةٍ فِيهَا الْأَنْامُ حِصَامٌ
دَلَالِي فِيهَا صَبُوءَةٌ وَغَرَامٌ

¹⁹ Hasibe Mazıoğlu. *Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler* (Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1986), s.12.

Şair bu beyitlerden sonra dünyayı isteyenlere, onun vefasızlığını hatırlatıp tavsiyede bulunduktan sonra dünyadan kopmayı zorluk bakımından çocuğun süttten kesilmesine benzetmektedir:

وَهَمَّتْهَا أَنْ لَا يَكُونَ دَوَامٌ
وَلَكِنْ هُمْ الْأُمُّ فِيهِ وَطَامٌ

بَرَى دَوْلَةَ الدُّنْيَا يَرُومُ دَوَامَهَا
كَأَنَّ رَضِيْعًا يَسْتَسِيمُ رَضَاعَةَ

Şair bu nasihatlerden sonra da zamanın değiştiğini ve iyi kimselerin kabirde olduklarını ilave edip, aldanma (gaflet) uykusundan uyanılmasını istedikten sonra, Allahtan dua ile niyazda bulunulmasını tavsiye ederek kasidesine nihayet vermektedir:

تَلَقَّاهُمْ أَجْدَاثُ لَهَا وَرَجَامٌ
لِيُبْعَثَ صُورًا وَيَقِيمَ إِزَامٌ
وَأِنَّكَ تَعْطَى مَا لَدَيْكَ مَرَامٌ
خَزَائِرٍ لَا حَدَّ لَهَا وَبِحَتَامٌ

إِذَا أَقْبَلَ الْأَحْيَاءُ تَلَقَّاءَ تَلْدَةِ
فَلَا تَكُنْ مِنْ نَوْمِ الْغُرُورِ بِحَالَةٍ
وَرَبِّكَ سَلِّ صَفْوِ الشُّؤُونِ وَخَيْرِهَا
تَبَارَكَ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ لِحُودِهِ